

VÁNDOR LÁSZLÓ

BOLDOG BUZÁD

(Gondolatok középkorkutatásunkról, kulturális emlékeinkről az egyetlen és méltatlanul elfeledett középkori zalai szent kapcsán.)

Túrje: a volt premontrei prépostsági templom ©

A középkorkutatás sorsa Zala megyében meglehetősen mostohán alakult, annak ellenére, hogy az egyik leggazdagabb forrásanyaggal rendelkező terület a mai Magyarországon, és a térség országos politikai szerepe sem volt elhanyagolható ezekben az évszázadokban. Pedig a kezdet nagyon biztató volt, már a múlt század második felében felvetődött egy megyetörténet megírásának gondolata, sőt tettek is sor kerültek. Először Rómer Flórist, a magyar régészet atyját kérték fel a nagy munkára, a mű azonban nem készült el. A század végén egy második nekibuzdulással a forrásfeltárás felé fordultak, és a század végén mérőföldkö jelleggel meg is jelent a kétkötetes válogatás a zalai oklevelekből.

A munka az első világháború után új lendületet vett, és a megvalósulás útjára lépett. A középkori megyetörténet megírása azonban Holub József nagyszabású közigazgatástörténetének 1929-es megjelenésével torzó maradt. A községtörténetet kéziratosan, a családtörténetet pedig a cédlázás állapotában őrizték.

A zalai történetírás hosszú hallgatása a 70-es évekkel szakadt meg. A megye déli felének története szempontjából alapvető elmozdulás történt Nagykanizsa monográfiája I. 1994. évi megjelenésével. Sajnos Keszthely hasonló törekvése megfeneklett, Zalaegerszeg pedig, ahol a legtöbb kutató munkálkodik, meg sem próbálkozott történetének megírásával. A megye többi részéről néhány résztanulmány mellett előrelépés elsősorban a régészet - építészettörténet (Guzsik Tamás, Valter Ilona, Vándor László) területén történt. A családtörténeti kutatásban újabban Bilkei Irén néhány középkor végét megcélzó tanulmánya jelentett áttörést. A kulturális, művelődéstörténeti emlékeknek az addigi irodalomra alapozott kritikai jellegű összefoglalását Németh József végezte el a 70-es évek második felében. Azóta ez a téma mintegy a tetszhalál állapotában leledzik, pedig hatalmas kiaknázatlan lehetőséggel bír.

Magam az utóbbi években végzett történeti kutatásaim során, mintegy melléktermékként bukkantam újtól és újból azokra a fejtett kultúrtörténeti kincsekre, amelyek feltárásra, közkinccsé tételre várnak. Ezek közül csak egy, de egyház, politika- és kultúrtörté-

netileg is kiemelkedően fontos annak a nagy formátumú személyiségnek az élete, aki adozatom témáját adta, és egy rövid, a Zalai Hírlapban már napvilágot látott változat után megérdemli a bővebb kifejtést.

!••

Az Árpád-kori Magyarország világi előkelőinek sorában jelentős szerepet játszottak a zalai nemzetségek, közülük is elsősorban a Hahót-Buzád és a Túrje nemzetség tagjai. A két nemzetség csillaga a XIII. században emelkedett a legmagasabbra, ezen belül is IV. Béla kedvelte leginkább udvarában a zalaiakat. Talán nem véletlen, hogy 1263-ban a király Komáron (Zalakomár) magának udvarházat épített, és a településnek adott jogok alapján nagy bizonyossággal feltételezhetjük, hogy kiváltságlevelében a térség egyetlen királyi városalapítási kísérlete rejtőzik.

A nagynevű zalai nemzetségek kultúrtörténeti szerepe az adott korban ma még kevésbé ismert, feldolgozásukra most történnek az első próbálkozások. E vonatkozásban talán csak a Túrjéről volt némi fogalmunk, akárcsak nagyrészt épségben megmaradt 13. századi premontrei rendi monostortemploma a térség egyik legkiemelkedőbb építészeti alkotása (1. sz. képünk). Déli falain viszont csak nemrégiben bukkant elő az évszázados vakolatrétegek alól az ország egyik leggyönyörűbb - a szent királyi templomi falfestészetben megjelenő kultuszának kialakulását új alapokra és mindenképpen az eddig gondoltaknál korábbra helyező - legendaciklusa. A Túrjék közül a kolostort alapító Dénes a nádorságig (1245-46, 1248), unokaöccse Fülöp az esztergomi érseki székiig emelkedett (1262-1272).

Sokkal kevesebb megmaradt emlék szól a másik, már említett, mind birtoknagyságában, mind pedig jelentős személyiségeinek számaival is kiemelkedőbb Hahót-Buzádokról.

Pedig ez a család nagy építető volt, három - azóta sajnos elpusztult - nagy jelentőségű kolostort, a benedekrendi hahóti, a premontrei (alsó)rajkit, a ferencendi (mura)szemeyeit építtetett a 13. században, egyet pedig, a falkosi (ma Hahót-Alsófakos) ferencesrendit a 14. században. (Egyes kutatók e család alapításának vélik

Arnold ispán (dombormű, Hahót r.k. templom XIII. sz.) 2

a (mura)keresztúri benedekrendi kolostort is.) A család építette az ismertebbek közül Csáktornya, Sztridó (ma Horvátország), Alsólendva (ma Szlovénia), Purbach (ma Ausztria), valamint Pölöske, Buzádsziget (Hahót határában) várait, ezek mellett még mintegy 10-12 kisebb elpusztult erősség nyomait ismerjük birtokaikról. A kolostorok egykori művészetének a nyomát ma már csak néhány, múzeumban őrzött kőfaragvány, és a hahóti templomban megmaradt, a maga nemében az országban is egyedülálló donátorszobor őrzi. (2. számú képünk.) A templom északi falába barokk keretbe épített egész alakos dombormű (eredetileg sírelmé?) Arnold ispánt, a kolostort 1232 előtt alapító nemzetségtagot ábrázolja, kezében a kolostor kis makettjével. A várak közül Alsólendva és Csáktornya falai rejtjenek töredékeket az első építkezésekből.

A Hahót-Buzád nemzetség tagjai mint falusi templomot építető kegyurak sem voltak szerencsések. Több tucat épület, amelyet ők építettek enyészett el, s ami maradt, az nagyon kevés: a zalaszabari, a csesztregi, a guttorföldi, Sopron mellett a hidegségi, Szlovéniában a gyönyörű Aquila János freskókkal és család ökörfejes címerével díszes torniszei.

Ezek a szilánkok sejtetik, mekkora lehetett az a hatalmas kulturális kincs, amit ez a nemzetség felhalmozott. A Hahót-Buzádok, akik ebben az időszakban főmúltóságok sorát adták, a 13. századi magyar szellemiségnek is az élmezőnyét alkották. Ezt bizonyítja az is, hogy nemcsak a kolostoraikat gyarapították könyvekkel és műkinccsel, hanem lovagregényeket is olvastak, amit a családban felbukkanó nevek (Lankréd, Trisztán) tanúsítanak. Közel évszázados tündöklés után hanyatlásuk a 14. századra tehető, utolsó nagy águk, az Alsólendvai Bánfiak a reneszánsz kultúrát még magasra emelték ugyan, de kihalásukkal (1644) nemzetség a feledés sorsára jutott. Egyetlen águk élte meg a közelmúltat, amely a dicső nevet megegyeszer magasra emelte. A török elleni harcokban vitézkedő Csányi família adta 1848-49 vértanúhalált halt kormánybiztosát Csányi Lászlót, akivel nemcsak a szabadság, hanem a nagyhírű zalai nemzetség is a sírba szállt.

*

Az elmondottakból is látszik, és a későbbi századok története is igazolja, hogy még a középkori története bővelkedik jelentős személyiségekben, de mindössze egyetlenegyre akadunk, akit a katolikus egyház szentjei közé iktatott. Ez a méltatlanul elfelejtett és a zalai nagyokat felvonultató lexikonból is kimaradt nagyformátumú személyiség a Hahót-Buzád nemzetség tagja volt (3. számú képünk).

A vértanúhalált halt (II.) Buzád életéről az új Katolikus Lexikon sem mond többet, mintamit Hevenes Gábor (1656-1717) je-

zsuita történetíró a magyar szentekről írt munkájában összegyűjtött:

"Boldog Bánfi Buzád
* 13 század eleje
1243. dec. 8.

Buzád az egész Magyarországon leg-hatalmasabb Bánfi családból származott. Már felnőtt volt, amikor a múlandó gazdagságot és hírnevet megvetve, fiaira hagyta rangját, és 1233 körül nagy buzgósággal a domonkos rendben kezdett szerzetesi életet. Mivel a világi tudományokban már korábban jártasságot szerzett, hamarosan Isten igéjének fáradhatatlan hirdetője lett. Mikor a tatárok Magyarországra törtek, s különös kegyetlenséggel pusztították Isten szolgáit, a prior megparancsolta szerzeteseinek, hogy meneküljenek, de Buzád nem törődve az életveszéllyel, kérte, hogy maradjon és vigasztalassa a keresztény népet. Oly állhatatosan kérte, hogy végül engedélyt kapott a maradásra. Miután társai már biztonságban voltak, Buzád elindult, hogy meghaljon Krisztusért, s ugyanerre buzdította a népet is. Mikor a tatárok csapata már a közelben volt, a maroknyi nyáját üdvös intelmekkel a Krisztusért elviselt dicsőséges halálra lelkesítette. Ő maga a templomban mintha feszületen lenne, kitárt karokkal imádkozott az oltár előtt. Így ajánlotta fel magát egészen eléggő áldozatul, s így ölték meg a barbárok 1243 december 8-án. A barbárok elvonulása után visszatérő testvérek lefejezve és lándzsákkal átszúrva találták, és nagyon bánkódtak miatta. Mikor az egyik testvér már három napig étlen-szomjan siratta Buzádot, elragadtatásba esett, s hallotta amint az annyira siratott vértanú mondja neki: „Nemde szenvednie kellett Krisztusnak, és így bemennie dicsőségébe? A jelen idő szenvedései nem arányosak az eljövendő dicsőséggel. Erre a testvér többet már nem siratta, hanem örvendezett."

Hevenes írása óta már lényegesen többet tudunk erről a jeles személyiségről, sőt a barokk történetíró bizonyos tévedéseit is helyreigazíthatjuk.

Buzád a 13. századi Magyarország hatalmasai közé tartozó Hahót-Buzád nemzetség egyik legjelentősebb tagja volt, őse a német származású Hahót/Hohold, aki annak a seregnek volt az egyik vezetője, amely III. Istvánt 1163-ban visszasegítette trónjára. A király hálája jeléül hatalmas bitokokat adott neki, melyek között a legnagyobb a Zala alsó folyásától a Dráva folyóig húzódott.

Magáról a betelepült Hahótról és fiairól, Hahótról és Buzádról alig tudunk valamit, de leszármazottaikról már lényegesen többet. Hahót utódai központjukat Lendva-Lentti körül, Buzádé pedig Pölöske, Zalaszabar és a Muraköz térségében alakították ki. Hahót leszármazói viselik később (a 14. század második felétől) a Bánfi/Bánffy) nevet, tehát tévedett Hevenes, amikor Buzádot a Bánfi előnévvel illette.

Buzád bán ábrázolása a Képes Krónikában @

A 12. század végén, a 13. század első harmadában élt II. Buzád, akiről írásunk szól. 1222-1224 között ő volt Pozsony megye főispánja. Ekkor tört ki a nyílt ellenségeskedés II. András király és fia, Béla herceg között, amelyek során Béla rokonához, VI. Lipót osztrák herceghez menekült. Buzád a viszályban a herceg táborába állt, és vele tartott. Hogy szerepe ezen eseményekben milyen nagy jelentőségű volt, mutatja az a tény, hogy érdekében maga III. Honorius pápa intézett levelet a királyhoz, melyben kérte Buzád tettének enyhe elbírálását. Hazatérése és a királlyal való kibékülése után 1225-ben Vas megye főispánja lett, majd pár év múlva már országos főméltóság, horvát-szlavón bán. 1226-29-ben viseli ezt a tiszteletet, emellett Sopron megye főispánja is.

Családi viszonyairól mindössze annyit tudunk, hogy nő volt, felesége nevét nem ismerjük. A házasságból 5 fiúgyermek származik, akik közül egy a papi pályára lépett.

Forrásainkból nem tudhatjuk meg, mi készítette a magas rangú férfiút arra, hogy ott hagyva a világi hívságokat, koldulórendi szerzetesként folytassa életét. Bizonyosra vehetjük, hogy erre felesége halála után került sor, hiszen róla már nem esik szó, amikor javai sorsát elrendezi. 1232-ben juthatott erre a fontos döntésre, mert 1233. február 14-én Buzád "vult bán" a domonkosrendiek legújabb tagjaként a pesti kolostor lakója. Ekkor úgy rendelkezik, hogy helybenhagyva örökölt birtokainak korábban már megejtett felosztását, Szabar nevű birtokát (ahol a rezidenciája volt) legidősebb, szintén Buzád nevű fiának adja.

A domonkos szerzetbe való belépése valószínűleg nem volt véletlen választás. A rendet Magyarországon 1221-ben szervezi meg. Magyarországi Pál Szent Domonkos megbízásából. Az új rend szinte pillanatok alatt a magyar egyház legaktívabb része lesz. 1221-23 között már élen járnak a Kápatokon túl élő kunok térítésében. Hatalmas sikereik nyomán 1227-ben önálló püspökség alakul Kunországban, melynek első püspöke Teodorik magyarországi domonkos tartományfőnök. 1233-ban a domonkosok kapnak megbízást a boszniai eretnokség felszámolására is. 1235-ben majd 1237-ben Julianus domonkos szerzetes és társai elindulnak Magna Hungaria felkutatására.

Buzád a pesti kolostor szerzeteseként élte életét. Élete folyásáról nem maradt írásos emlék - pedig bizonyos, hogy ez az aktív rend nagymértékben tudta használni a volt bán tapasztalatát és tekintélyét -, egészen 1241. április közepéig, amikor a tatárok elfoglalják Pestet, és az egyházi forrásokban megmaradt hagyomány szerinti módon megölték. Hevenesi halálozási dátuma alapjaiban téves, hiszen 1243-ra a tatárok már régen kitarodtak az országból, Pest feldúlása pedig áprilisban volt.

Szent lett, történeti személyiség volt. A XIII. század első felében Magyarország egyik vezető politikusa, később annak a szerzetesrendnek tagjai, amely ebben az időszakban nemcsak egyházi, hanem világi politikát is formált. IV. Béla bizalmasai, tanácsadói, a keleti politika diplomatái, a király figyelő szemei vol-

tak. Vajon az egykori bánnak mi volt mind a szerepe? Mennyi köze volt az Őstáza keresésére indulókhöz? Mert ő ott volt az indulásnál. Amikor 8 év elteltével újra hallunk róla, a tatárjárás sokezernyi áldozatának egyike, akit vértanúhalála kiemel a névtelen tömegből, Méltán megérdemli, hogy neve ismert legyen.

Legalább annyira, mint ahogy halála után 130 évvel becsülték. Ugyanis az ő alakja jelent meg Kálti Márk Képes krónikája azon részének illusztrációjaként, amely a nemzetiség eredetéről szól, és ahol a krónikás az ősről és a család legkiemelkedőbb tagjáról azt mondja: „Hadólh-nak hívták azt, aki először jött, fia ugyancsak Hadólh és Arnold; tőlük ered Buzád bán.”

Ma is vannak Zalában olyan emlékek, amelyek kapcsolatba hozhatók a vértanú személyével. Stílusjegyei alapján bizonyosan Boldog Buzád volt annak az első zalaszabari templomnak az építetője, amely ma a mellé épített későbbi templom mellett sekrestyeként szolgál. Buzád rezidenciáját, - az általa építtetett erődmény maradványait, sáncokat és árkokat-Zalaszabar határában sikerült megtalálni és feltárni. E kutatás alapján tudjuk, hogy a nagyúr boronafalu faktoronyban lakott, melyből csak a sülyedést megakadályozó, a talpgerendák alá rakott kövek maradtak meg.

A család által építtetett jelentősebb egyházi épületek közül, melyek kapcsolatban voltak személyével, csak párat emelünk ki. Buzád fiai jelen voltak 1234-ben, amikor a királlyal meg erősítették a nemzeti monostorukká emelt háthóti benedekrendi kolostor újralapítását. A Buzád nevű fiától származó, a magát később Szabarinak nevező család az építetője az alsórajki premontrei kolostornak.

Mindezeket az egyházi és világi emlékeket nemcsak a tények ismeretért célszerű megemlítenem, hanem azért is, hogy jelezzem, hogy Boldog Buzádnak a szülőföldjén ma is vannak egyházi helyei. Ezek lennének elsősorban hivatottak felelősségét, emlékének ápolására.

Buzád fiai IV. Béla uralkodása alatt hatalmas karriert futottak be. Csak nevű fia a csak tornyai vár építetője, tárnokmester, horvát bán, zalai főispán, Trisztán a királyi hírnökök főnöke, János(István) pedig spliti (spalatói) érsek lett. A legidősebb fiát, III. Buzádot nem vonzotta a világi karrier, három fiából kettőt papnak adott. A legidősebb, Tamás a kalocsai érsekségig, Sol pedig a dömösi prépostságig emelkedett az egyházi pályán, legkisebb fia, Atyusz pedig Somogy és Veszprém főispánja volt a 13. század utolsó évtizedeiben.

Boldog Buzád személye és kapcsolatainak kibontása példaértékű is lehet. Egy villanás egy korszak hatalmas kulturális örökségéből, amely feltáratlansága folytán még számtalan kincset és meglepetést rejtget. A teljesség igénye nélkül az előlírásban említett Türijék, az Atyuszok, Gut-Keiedek, Tátikák, Csabiak, Kanicsaiak, Gersei-Pethők, ákosházi Sárkányok, csébi Pogányok családtörténete ott rejti magában Délnyugat-Magyarország kultúrtörténetét. Csak le kell nyúlni a forrásokig, és azokat kincscsé kell tenni. E dolgozat erre tett kísérletet.

Az alsólendvai vár 1947-ben elbontott főkapuja (amatőr foto). ④